

Володимир Глухий та Оксана Годованська
у виставі “На перші гулі” С. Васильченка
(світлина з архіву Зіновія Булика, друк. вперше)

Іван ДЕНИСЮК

МАГІЯ СТУДЕНТСЬКОГО ТЕАТРУ

Спогади

Студентський театр – назва неточна, умовна. У ньому брали участь і викладачі – це було цікаво передусім для них самих і навіть повчально. А для студентів – мило й кумедно та захоплююче спостерігати, як, наприклад, їхній шановний і поважний декан на сцені (чи поза сценою) майстерно гавкає псом, а також виступає в ролі чоловіка Ольги Рошкевич... Як казку-легенду сприймають нинішні студенти розповідь про те, що професор створила колись на сцені неперевершений образ Анни з “Украденого щастя”, а відомий парламентарій у свої студентські роки – монументальний образ Лісовика з “Лісової пісні”.

Насолоду інколи близько стояти до нашого університетського драмгуртка мав і я. Протягом пів століття свого життя в університеті спостерігав, як то спалахували, то пригасали й знову освітлювали темряву світляки – зблиски тих вогників, якими були студентські вистави.

Життя було нелегке, не завжди веселе. Були ідеологічні погроми, “чистки”, невпевність і страх. Політичні морози змінювалися відлигами, а після них наставали ще лютіші заморозки. Та при тому всьому сцена, здавалося, мала своєрідну автономію, свою авру, – якусь підсніжникову свіжість і радість вносила вона у наші будні.

Докладну історію студентського театру слід обов’язково написати. Мої спогади вихоплюють поверхнево, вибірково через імлу часу деякі фрагменти цієї історії.

... “В болотах я родився й зріс”, у поліських очеретах і пушах прожив двадцять чотири роки, поки не вступив до Львівського університету на філфак. До того часу справжнього професійного театру не бачив, але користувався своїм сільським “саморобним”. Українці – вроджені театралі. Де є два українці, там виникає художня самодіяльність... Ще в шкільні роки у початковій школі за Польщі вчителька одягала нас у “самоцвітні шати” з гофрованого кольорового паперу й випускала на сцену – кілька дощок, покладених на парти в класі, – для виконання якихось драм-

феєрій то польською, то українською мовами. На цій же “великій сцені” зачаровували односельчан корифеї молодіжного театру... У 30-ті роки сільські дівчата соромились ролей “жениць-комедіанток”, і в спідниці спочатку одягалися хлопці. У перші повоєнні роки, дефіцитні на юнаків, дівчата грали чоловічі ролі в тому драмгуртку, яким керував я як вчитель початкової школи. Один мій земляк уже через років двадцять признався, що я йому запам’ятався в ролі Гната з “Безталанної”...

У Львові у студентські роки Театр ім. Марії Заньковецької робив на мене таке колосальне враження, як німе кіно в 30-і роки, що зрідка “приїжджало” до нашого села. В університеті нас, “першачків”, у 1948 р. почастили старшокурсники Франковим “Учителем”. Гра була досконала, ефект такий, що відразу хотілося їхати за призначенням у найглухіший кут Батьківщини “світільником цивілізації”. На студентській сцені йшли “Наталка Полтавка”, “Не співайте, півні”.

Кілька разів у складі щораз інших виконавців-студентів і викладачів із незмінним успіхом виставляли в університеті Франкову психологічно напружену “Будку ч.27”. Як згадує Леоніла Іванівна Міщенко, для однієї постановки цього “залізничного” етюдю хтось пішов на вокзал і записав чмихання паровоза, і цей автентичний зловісний звук дуже підсилив трагізм фінальної сцени.

Мені здається, Леоніла Іванівна і вродилася на сцені (що вона приховала в своїй автобіографії), бо жодна театралізована акція в університеті не обходилась без неї, спочатку лаборантки кафедри української літератури, а згодом викладача – доцента й професора цієї ж кафедри. Як було згадано, саме вона виконувала роль Анни в “Украденому щасті”. Суворо ошадливими, “скульптурними” жестами, нюансами інтонацій створила психологічно багатий образ глибокої, велегранної жіночої душі з її загамованою трагедією, з довго стлумлюваними пристрастями, які нарешті вибухають.

*“Будка ч. 27” І. Франка, Батько - Зіновій Булик,
Завада - Антон Доценко*

Петро Пітила, мій однокурсник (пізніше освітянський діяч) нагнав великого страху режисерові (був ним, здається, Борис Тягно[1]), бо грав занадто добре, створивши навіть мимоволі живий образ орендаря Шльоми. У ті часи не вільно було найменшим натяком на ментальність єврея ображати інтернаціоналізм. “Не утрируйте! Не утрируйте!” – благав режисер, хоч Петро говорив своїм природним голосом. Але в усій постаті, у жестах, в інтонаціях мови мого друга студентських років, чистокровного українця, було щось єврейське. У ролі Шльоми виступив і Стах Парасюк. “Украдене щастя” драмгурток із великим успіхом грав і в приміщенні Театру ім. М. Заньковецької.

Слід згадати Шевченківські вечори, їх було багато в нашому університеті навіть у застійні роки. Зал був завжди

*Циган - Зіновій Булик, Відьма - Леоніла Міщенко (зліва
направо), “Відьма” за Т. Шевченком*

заповнений не лише з почуття патріотизму. Вечори готували старанно. Завжди відбувалися інсценізації за творами Шевченка (“Назара Стодолю” ставили не раз окремо, із старанно підібраним типажем). Виступали довгими рядами закуті в кайдани (паперові!), але нескорені здоровенні гайдамаки з оголеними геркулесівськими спинами. Мій друг Іван Сірак, щира душа, на сцені виявився пречудовим Єзуїтом із “Івана Гуса”. У ролі Відьми з однойменної поеми, звичайно ж, виступила наша примадонна – усе та ж Леоніла Міщенко. Це була нова інтерпретація твору. Присутній на концерті Євген Кирилук, найбільший тоді шевченкознавець (пізніше академік), сказав їй, що він тепер змінить свою концепцію цієї поеми. Виступали й діти, навіть мій маленький Андрійко, про причетність якого від самого народження до нашого драмгуртка ще буде мова попереду. Адже Шевченко так любив дітей і то для них і про них написав “На Великдень на соломі”...

Оказіонально інсценізували студенти під керівництвом викладачів деякі прозові твори. Несподівані драматичні ефекти добули з новели Михайла Коцюбинського “Коні не винні”. Яка гротескна сцена – пани обідають усуміш з псами (ляльковими)! А хоч би кумедний Антоша в галіфе та з нагайкою у руках, фільтіфікентна Ліда... Добре враження робив теж драматизований Стефаників “Палій”.

Коли думаю над секретами майстерності на університетській сцені, то згадую слова, якими оцінювали колись Гуцульський театр Гната Хоткевича: “То була штука без штучности”. Гуцули грали (і то віртуозно!) самих себе. Це стосується і наших студентів, і викладачів. Кожен із них може добре виконати принаймні одну роль у житті, граючи самого себе. Театральний фаховий вишкіл дає змогу створити різноманітні типи, уникаючи натуралізму. Але все-таки ілюзія автентичности багато важить у театральному мистецтві. Ось чому “Кадри” І. Микитенка у студентському виконанні були безпосередніші, щиріші, дотепніші, ніж у постановці заньківчан, хоч назагал хвалені

*“На великдень на соломі” за Т. Шевченком, діти
викладачів університету (зліва направо): Гурський,
Оксана Сербенська, Андрій Денисюк*

московські театри після наших улюблених артистів здалися мені (під час перебування на ФПК в Москві) якимись бездушними.

Як правило, старий Лукаш і не першої молодости Мавка на професійній сцені не вдаються. Лише заньківчанська Мавка у виконанні артистки Н. Доценко[2] у післявоєнні роки на тлі пишної декорації була чудова й незабутня. Але обов'язковий (“для обкому”) тоді “зв'язок із сучасністю” був карикатурний: у фіналі вистави всі дійові особи утворили композицію за відомою скульптурою Мухіної – монумент робітника й робітниці з піднятими в руках молотом і серпом.

Ми ставили із студентами “Лісову пісню” без зайвих хитрощів, вона добре звучала навіть без декорацій у гуртожитку, а що вже говорити про її постановку на лоні природи!

То був 1963 р., 50-річчя смерті Лесі Українки. Наш університет під керівництвом ректора Євгена Лазаренка перетворив цю річницю у величаву подію. Виїзна наукова сесія в Ковелі під головуванням Максима Рильського. Велелюдний мітинг у Колодяжному. Заключним акордом цього свята з його особливим патріотичним піднесенням була поїздка до села Скулина, де в урочищі Нечимле на лісовій галявині біля однойменного озера наш студентський гурток ставив “Лісову пісню” у природних декораціях. Це тут Лесі Українці, коли вона з матір'ю й сестрами ночувала на сні в дядька Лева, у місячну ніч “привиділася Мавка”, а в ремарках чорновика драми-феєрії фігурує берег озера Нечимлого. Готували виставу ми з Леонілою Іванівною, потім остаточного шліфу надав їй артист Театру Заньковецької Володимир Григорович Максименко[3]. Дібрали ми зі студентської маси відповідних артистів (роль Матері прекрасно виконала лаборантка кафедри української мови – незабутня Валентина Семенівна Черняк). Мали ж ми, мали чимало милого клопоту: дійові особи позакохувалися не за авторським сценарієм: Мавка - в Лісовика, Лісовик – у Русалку Водяну і т.д.

“Коли настав чудовий місяць май, садочків розвивання”, розквітлі й таланти наших артистів. Небесні й земні сили природи були ніби учасниками оригінальної вистави, дивовижно сприяли нам. З-за справжніх дерев на лісовій галявині виходила Мавка. А коли Лукаш цілував її “довгим, ніжним, тремтячим поцілунком”, весільних пісень співали справжні солов'ї, кували зозулі. Трохи пригравав у кущах на скрипці талановитий факультетський скрипаль Zenko Булик, він же виступав у ролі Дядька Лева. А коли Мавка спостерегла, що “заходить сонце, стає на озері туман”, то всі глянули на озеро й побачили, що й справді сонечко клонилося до вечірнього пругу й мріяло озеро в легесенькім тумані. Навіть дощик линув згідно з ремаркою, але швидко перестав, не розігнавши сотень глядачів, що не сиділи у м'яких кріслах у ложах, а лежали серед квітів у траві або повилазили на високі дерева.

Серед глядачів були достойні гості – сам поет-академік Максим Рильський, славетний композитор Анатолій Кос-Анатольський, ну й, зрозуміло ж, головний ініціатор свята – вже тоді легендарний наш ректор – професор Євген

Лазаренко. Були волинські поети й прозаїки. Зачарований отим земним і казковим видовищем, Максим Рильський сердечно дякував нашим артистам, цілував руки Мавці й Русалкам, а мені за кулісами, тобто в кущах, шепнув, що йому ще краще сподобалась Русалка Водяна, аніж Мавка. Але при доборі кандидаток на ці ролі я врахував те, що голос Мавчин має бути ніжнішим, ніж Русалки Водяної,

*“Лісова пісня” Лесі Українки у Нечимлому,
Дядько Лев - Зіновій Булик, Мати - Валентина Черняк .*

хоча її (Русалки) не треба було б стягувати віршовками, якими ми стероризували Мавку, аби вона стала “яксь така тоненька”... Світлана Гавриленко, нині – Барабаш, нині професор Кіровоградського університету, активний учасник національного руху, авторка дуже гарної збірки поезій, і тепер, і в студентські роки – особистість, одержима невичерпним ентузіазмом, з глибоким почуттям артистизму слова. Була вона на трав'яній сцені лісової поляни втіленою Поезією, Піснею. Довгі роки мені здавалося, що кращої Мавки не було й не буде.

Максим Рильський написав в одній своїй статті зворушливий абзац про своє захоплення виставою “Лісової пісні” у приозерному гаю, де Леся Українка ходила й “на признаку дивоцвіти садила”. Звичайно, до таких народних свят за ініціативи ректора в нашому університетському ви-

*“Лісова пісня” Лесі Українки
у Нечимлому, Дядько Лев - Зіновій
Булик, Лісовик - Михайло Косів*

давництві виходили в кольорових різнобарвних обкладинках книжечки-“метелики”. Ми з Леонілою Міщенко такий свій метелик про джерела й поезику “Лісової пісні” назвали Лесиним словом “дивоцвіт”, характеризуючи дивосвіт драми-феєрії. Було приємно й лячно побачити в руках Максима Рильського цей метелик. Я набрався сміливості й спитав у поета-академіка, якої він думки про нашу брошуру. Він сказав лише одну фразу: “А все-таки не треба забувати “Затопленого дзвону” Гауптмана”. Але в роки боротьби проти “гнилого Заходу” про вплив Гауптмана писати в

позитивному плані не дозволялось. Натомість у “Дивоцвіті” акцентовано роль того, що французи називають “couleur local”, а що перші рецензенти “Лісової пісні” виражали поняттям “місцеві волинські барви”. Звичайно ж, Лесина “Лісова пісня” – шедевр, що є синтезом світової літератури в жанрі драми-феєрії при отих полісько-волинських барвах. Поліські ліси, на честь яких була створена “Лісова пісня”, неначе віддавали тепер честь своїй геніяльній землячці величавою акцією, у якому студентська вистава зайняла значне місце.

То був останній “наїзд” Максима Рильського на Волинь (незабаром поет помер) та остання патріотична акція професора Лазаренка як ректора, остання теж крапля в “чаші терпіння” обкому. Лесиною свята не подарували Євгенові Костянтиновичу: з посади ректора його негайно зняли.

Минуло багато років з того часу, і якимось наш декан, покійний нині Олексій Никифорович Мороз, у купе поїзда зачудувався літературною ерудицією кіровоградської школярки. “Хто ж вас того всього навчив?” – спитав він. “А нас вчила та, що була Мавкою у студентській виставі “Лісова пісня”, – Світлана Григорівна Барабаш!”. Так проростають посіяні дивоцвіти...

Настав час політичної відлиги. Одним із перших реабілітовано драматурга Івана Микитенка, ще не встигли перевидати його п’єси, а вже режисер студентського драмгуртка, згадуваний раніше Володимир Григорович Максименко, заходився заповнити цю “білу пляму” постановкою “Кадрів”, драми зі студентського життя початку 20-х.

30 Тоді ще не знали, що в її автора було, як виявилось потім,

не зовсім чисте сумління, і не вважали його творчість алітературною, як дехто переконаний тепер, а слушно знаходили в ній багато дотепного, розмаїття типажу й влучно переданий (не без іронії) архіреволюційний дух епохи, її злидні. Усе це було в “Кадрах”, для великої галереї типів яких можна було знайти в університеті прекрасних виконавців. Репетиції проходили дуже весело. Володимир Григорович був прекрасним педагогом, любив молодь і саму репетицію перетворював у мудру комедію. Леоніла Іванівна зтягла мене, тоді асистента кафедри, на оті цікаві вечорниці. Які ж то були тут знахідки-самородки! Ось хоч би вельми потішний опецькуватий круглолидий хлопець із ліниво відвислою нижньою щелепою – студент з історичного. Цього важкого меланхоліка відразу прозвали “Тіткою”. Він чудово надавався на роль Панікера. “Тітка мені казала, як буде погано, – їдь, Хомко, додому!” Досить огрядна Валентина Семенівна Черняк грала роль Женщини. Усі лягали зо сміху, як вона кумедно верещала: “Женщина я чи не женщина!” або “Утюга дайте мені, утюга!” (щоб бити ним якогось там ворога). Коли режисер зустрів на коридорі Леонілу Іванівну, то захоплено вигукнув: “Ах, яку прекрасну роль я для вас вибрав у “Кадрах” – роль Юлії!” Ознайомившись із текстом своєї ролі, Міщенко, вже викладачка, обурилась: “Що? Щоб я грала роль повії! Ніколи у світі!” Режисер почав умовляти – це ж театр, “кумедія”, і переконав: мистецтво вимагає жертв. Треба було мати чималу відвагу, щоб на сцені перед усіма студентами й викладачами факультету казати: “Студентуку, може, підемо?!” А відтак: “Ми зогніємо з тобою разом! Я подарувала тобі те, що складається з літер, які свистять”...

Бракувало кандидатури на роль Ректора. Студенти були юні, худенькі, тоненькі. Тоді режисер зауважив серед “запорожців” на репетиціях мене – “підстаркуватого” аспіранта. Але ні в житті, ні на сцені на високопоставленого начальника я не надавався. Після кількох репетицій з цієї найвищої посади в університеті мене було знято й переведено на роль буржуазного професора Белого. Ректор у “Кадрах” дуже “правильний”, схематичний і нецікавий *Parteigenosse*, а професор Белий – постать колоритна. Як він скаженіє, що в програму вищої школи більшовики напхали якихось марксизмів! Люті мені не вистарчало. Тоді наш улюблений режисер порадив кілька разів сильно стукнути кріслом об підлогу. Сталося чудо. Мене не пізнавали, я сам чудувався, де взялося стільки злоти. Я готовий був роздерти тих, хто напхав у програму якихось марксизмів! Дружина, яка працювала тоді на кафедрі слов’янської філології, і слухати не хотіла про мою сценічну кар’єру. “Ти зі своїми кострубатими жєстами академіка Возняка на сцені в ролі посміховища? Тільки через мій труп!” Але рухи академіка Возняка личили професорові Белому. Підпільно продовжую ходити на репетиції.

“Як ігри вод” минає час, і настає вечір прем’єри “Кадрів” в університетському клубі. На шляху до зір виростають несподівані терни. Саме в цей вечір привожу з родильного дому свою дружину з новонародженим сином – первістком (Андрійком). Ах, яке свято, таке свято в домі! Теща запалює свічки, падає на коліна й молиться Богу.

Я не маю часу придивлятися до фізіономії сина, бо весь у тривозі, мозок гарячково пульсує над невідкладним питанням, як би втекти з дому й не запізнитися на заборонений виступ на сцені. Для ролі буржуазного професора необхідний був добрячий костюм. Викрадаю його із шафи. Ховаю піджак у плащ, а штани у портфель. Змовниця Валентина Семенівна, приятелька нашого дому, а ще більший друг театрального мистецтва, викликає мене по телефону в якійсь нібито невідкладній справі. Біжу стрімголов і вчасно, захеканий, вриваюсь за куліси... Скаженію з приводу згаданих програм і витримую натиск студента, що вимагує револьвером під носом під час заліку... Нібито все о'кей, але, але... О, хто з діячів "збільшовиченої ери" видумав вузівську багатотиражку! Ця писката "шматтиражка", сказали б білоруси, через кілька днів потрапляє до рук моїх театральних ворогів – дружини й тещі, і вони там вичитують у рецензії на виставу "Кадрів" наклеп на мене: "Непогано теж роль професора Белого відіграв аспірант І. О. Денисюк". Було ж мені, було! Однак безпосередня участь у драмгуртку дала дуже багато для збагнення сутності драми, сцени, режисури. *Кожен філолог повинен пройти практику у студентському театрі.*

Так багато милих, світлих спогадів!

До того ж є підстави хвалитися: "Ви знаєте, який я великий артист? Я ж виступав на сцені разом із такою знаменитістю, як Глухий!"[4]. Тодішній студент у житті й на сцені – Володимир Глухий – складав тоді мені, професорові Белому, залік, репрезентуючи суперреволюційне студентство зображеного в драмі класу. Я, яко супербуржуазний реакційний професор, обурювався: "Залік я вам усе одно поставлю, але ж навіщо погрожувати револьвером!". Трапилось так, що потім я й насправді приймав, будучи вже викладачем, іспит у того ж таки В. Глухого. Може, тому, що був без револьвера, хлопець перелякався і майже все позабував. Але мудрі латиняни казали: "Maxima iniuria est maxima iura" (чи як там), тобто "найбільша несправедливість є найбільшою справедливістю". Я поставив високий бал колишньому моему терористові з револьвером і не помилився. Читав пізніші статті у пресі Володимира Глухого і захоплювався його величезною ерудицією та глибиною думки. А в "Кадрах" він склав іспит на майбутнього професійного артиста – одного з найкращих серед заньківчан. Це був дуже талановитий трагік, витончений психолог, який, на жаль, швидко, наче блискучий метеор, згорів. Усе його артистичне життя було горінням при найвищій температурі почуттів.

Хоч якоїсь поблажливості до Глухого (ані до всіх заньківчан) годі було чекати від колежанки по спільних дошках університетської сцени – Валентини Черняк, яка з жорстокістю дантиста, що рве і пилює зуби, вставляла їм звуки згідно з усіма правилами орфоєпії. Пам'ятаю, як я разом із віртуозним Богданом Ступкою виступав на сцені лісотехнічного інституту (ах, яка чудова нагода ще раз похвалитися доторком до тих самих дошок разом із знаменитістю!). Я читав доповідь про Лесю Українку, а він блискуче декламував її поему "На полі крови". Що то було,

який страх не на жарт охопив Б. Ступку (перелякався і я), коли він раптом побачив у залі Валентину Семенівну. На щастя, усі правильні звуки сперепуду тоді в нього не повипадали, але я почав заїкатися.

Крім Валентини Семенівни, великими театралами були завкафедри української літератури Федір Матвійович Неборячок; професор Михайло Іванович Рудницький, рецензії якого, при всій любові до заньківчан, не поступались заввагам В. Черняк. Незмінними учасниками університетських вистав і вечорів були Оксана Годованська з кафедри української літератури, Зіновій Булик з кафедри української мови, Антон Доценко – працівник деканату (філфак), а в свої студентські роки – Роман Іванчук, Ігор Моторнюк, Зенон Щур. Непереможний магніт сцени Театру Заньковецької перетягнув туди наших гарних студентів, що стали її окрасою – Юрія Брилинського, Ольгу Піцишин, Наталку Черненко (Міносян), режисера Аллу Бабенко.

Тим часом (десь у середині вісімдесятих) за прикладом класичних корифеїв українського театру ми з Леонілою Іванівною через взаємозаздрість "посварилися" й організували окремі трупи. Трупа Леоніли Міщенко (скажу не без заздрощів) чудово поставила "За двома зайцями". Неперевершеною була Проня, студентка, здається, математичного факультету. В її виконанні Проня – постать не лише сміховинна, а й трагічна й не така вже й тупа. Я бачив потім на екрані телевізора московську постановку цього водевілю – примітивну карикатуру на "хахлів". Блискуче виконав роль Голохвостого Микола Крупач. Закарбувалося також у пам'яті, із яким натхненням Ігор Тростнюк (Прокіп Свиридович Сірко) відповідав Секлеті, взуваючи чобіт: "Я хамло?"... Згадає учасник подій Микола Крупач: "Пригадую ще, як довго не могли нікого підібрати на роль Галі. Тоді дівчата не "вміли" добре цілуватися, а режисери робили акцент саме на "натуральному" виконанні цих епізодів. У знаменитому кабінеті завідувача кафедри української літератури нас, студентів, залишала Леоніла Іванівна для самостійного дошліфування ролей..."

Врешті підібрали симпатичну Галю. Пригадую "фантастичний вечір", коли ми вдвох ішли по місту в костюмах "просто зі сцени": вона в українському вишиваному строї,

"Кадри" І. Микитенка,
Женщина - Валентина Черняк,
Антоніо - С. Кузик

а я з усілякими приборбонами піжонуватого Голохвастова та ще й з ціпком у руці (майже справжнім – позиченим аж у Театрі ім. Марії Заньковецької!). А потім пили каву в кнайпі напроти Оперного. Усі перехожі та відвідувачі кнайпи “не зводили” з нас очей, вирішували складне питання (це ж були “моральні радянські часи”): чи ми з’їхали з глузду, а чи наркомани?”

Як цінного артиста-коміка я запросив Миколу Крупача з “групи” Леоніли Іванівни до своєї. Обставини примусили мене забавитися драмописанням. Просто мені було доручено підготувати вечір Лесі Українки в гуртожитку. Хотілося втекти від шаблону: довга доповідь, безконечні декламації... Треба якогось драматургічного нерва – не говорити про Лесю Українку, а показати її як людину. Я написав невелику п’єсу. Вона складалася з двох частин. Перша – “На зеленій Буковині”, у ній Леся веде діалог з Ольгою Кобилянською та Осипом Маковеєм. Діалог цей закінчується натяком Лесі Українки на те, що вона задумала драму-казку. І далі як ілюстрація до мрій поетеси – кілька сцен із “Лісової пісні”. Мій сценарій призначався лише на один скромний вечір у гуртожитку, у вестибюлі, де не було навіть сцени. Але вистава сподобалася. Отже, “ідучи назустріч бажанню трудящих”, як тоді писали, ми її повторили в студклубі, в університеті, мало не в кожній львівській школі, у військовій частині у Винниках, у Луцькому педінституті і Чернівецькому університеті. Моя заслуга в тому успіхові була мінімальна, бо трималася дія завдяки старанному добору виконавців ролей й уривкові з “Лісової пісні”. Тріо Леся Українка-Кобилянська-Маковей для свого сценічного життя потребувало артистів-інтелектуалів, фахівців-літературознавців, спроможних проникнути у сутність феноменів, образи яких вони творили. Такими справді виявилися “призначені” на ці ролі студенти. Екс-Голохвостий Микола Крупач, якого я викрав із “ворожої трупи” для ролі Маковея, про ті події пише так: “... не можна не згадувати першого складу “артистів”, які були задіяні в сцені “На Буковині” – Наталю Данчак (Хобзей), яка блискуче зіграла роль Ольги Кобилянської, та Мар’яни Ільницької (Комариці), котра прекрасно втілила роль Лесі Українки. Обидві дуже відповідально готувалися до своїх ролей, перечитали багато літератури, аби найповніше відтворити ці неперевершені жіночі образи. Ми на короткий час відчули себе “причетними” до великого дійства – творення історії нашої літератури”.

До цих слів я ще додам, що Леся у виконанні Мар’яни була мудра, героїчно відчайдушна і ... дуже хвора (закашлювалася, їй ставало “погано”), і Ольга “рятувала” її від приступу з великим співчуттям, а разом з тим розумно, неначе добрий лікар. Взагалі в образі Ольги тонко були поєднані сила волі, дисциплінованість, навіть певна аскетична суворість із затаєною безпорадністю в інтимних відносинах, і тут знову Леся “рятувала” її мудрими афоризмами. А Маковей – то був справді Lachende Löwe (“насмішливий лев”). Він теж сипав парадоксальними афоризмами, якнайсерйознішою міною маскуючи оту свою “насмішливість”. А ось і самоіронічний портрет Миколи Крупача – виконавця ролі – у спогадах: “О. Мако-

вей – серйозна, наполеглива людина, яка своє надзвичайно відповідальне ставлення до життя, зокрема до справ українських, “прикриває” гумором. Як і гумором “перекриває” свою неможливість відповісти на любов О. Кобилянської, із якою має зустрітися за сценарієм І. Денисюка в присутності Лесі Українки. Власне, це й стало провідним мотивом зіграної ролі”.

Склад виконавців уривку з “Лісової пісні” теж був прекрасний. Мавку виконувала Ірина Вовк. Цього “світлячка” я відкрив і “зловив” у краю “Лісової пісні” – у приозерних очеретах у Нечимлому. Якось весною повіз групу веселих студентів “до Лесі”. Ночували в Колодязенському гаю, де невтомно цілу ніч ляцали солов’ї. Наступного дня приїхали до Нечимлого. Ця поетична місцина, так ніжно відчута серцем Лесиним, викликала спонтанні декламації віршів. Ірина Вовк вибухувала їх приспирасно, з глибини душі (то були її власні поезії), неначе полум’я, з якимось несамовитим натхненням, тим більше, що адресат цієї інтимної лірики був присутній серед нас (закачавши штани, він бродив по затопленому в озері містку, раз у раз відриваючи від ніг п’явки). “Еврика! – вигукнув я нутром. – Halbemus Mavcam!” (“маємо Мавку!”). Багато хто сумнівався, чи ця складна роль Ірині буде під силу, але вона була їй до душі, підносила на крилах. У трансі метаморфози у Мавку Ірина-поетеса ставала Мавкою

Ірина Вовк - Мавка та Віталій Ратинський - Перелесник, “Лісова пісня” Лесі Українки

іматеріальною так само, як і Леся Українка тоді, коли творила свою геніальну драму-феєрію. “Мадам, ви стаєте духом!” – іронічний комплімент казав Лесі лікар у Єгипті, коли та вся перетворювалася у духовність, а тіло попеліло й втрачало матеріальність.

А Лукаш? Цього хлопчину я відкрив над іншим польським озером – Святим – під час фольклорної практики. Ігор Винярський. Дуже молодий, по-дитячому добрий, чемний і наївний, височенький, стрункий. На сцені видавався незграбою. Але тільки на перший погляд. “Таж Лукаш і повинен бути таким!” – захоплено вигукнув Віктор Лазарук, спостерігаючи гру Ігоря в Луцьку. Та коли Лукаш – Винярський падав на коліна перед загубленою Долею і благав у неї хоч малесенької гілочки з дивоцвіту, коли так чистосердечно, так щиро, майже плачучи, як дитина, каявся перед Мавкою (“бо я ж тебе занастив...”), публіка завмирала... Оте Лесине “в очах є щось дитяче” дуже гарно проросло...

Цілковитою протилежністю за темпераментом до Ігоря Винярського був Віталій Ратинський – уроджений Перелесник. Ратинських знав філфак – аж трьох: батька і двох синів. Яюсь я зустрів свого далекого родича, і цей парубок з усією наївністю сказав: “Нас є трьох братів, але я найгарніший”. Так міг сказати про себе й Віталій, “первий парень на факультеті”. Кремезний драб, жагучий брюнєт із демонічним блиском очей, самовпевнена “краса і сила”, він влетів на сцену в червоній мантії як уособлення бурі й штурму. Здавалось, переломить кості тендітній Мавці, задушить її в обіймах. Але було в цій грі якесь естетичне забороло, що стримувало від брутальності – вся енергія трансформувалась у шалені ритми танцю. Мавка то “відцентрово” відсахувалась від цієї несамопитої енергетики, то “летіла”, як пір’їна, ”доцентрово”, переможена її магнетизмом. На збережених фотографіях цих моментів у її очах жах і насолода, опір і капітуляція ...

Килина писала вірші. Парадокс, але це так. Тобто Килина – Зоряна Гладка. Належала Зоряна, поруч з Ігорем Павлюком, Тарасиком Кознарським та Романом Скибою, до талановитої квадриги поетів у “літературній студії”, якою один рік доручено керувати мені. Наші піднебесні парнасці вміли бути й земними. Тарасик (усі його тільки так і звали), що потім замериканився на докторських студіях у Гарварді й став тепер професором університету в Торонто, умів тоді для новорічного вечора спекти торта; Зоряна, авторка найніжнішої витонченої інтимної лірики, смачно сварилась на сцені яко Килина. Гарна, кругловида молодиця, як рожа, у розкішній сільській спідниці переваблювала від безтілесної Мавки Лукаша. Можна було його зрозуміти! Хто сказав, що Лесина Килина негарна, неприваблива як жінка!

Дядько Лев... Сама доброта, мудрість, дотеп. У ці парадигми, у ці форми доцент В. Пилецький так щільно впливався усіма своїми ширими фізичними габаритами, яюсь так моделював образ, що його слово на сцені викликало дружний сміх захоплення. Ах! Володимир Пилецький зовсім “не в той семафор” пішов: він народився не для фону, граматичних категорій тощо, а для сцени.

То його стихія; його гра якась по-фрейдівськи підсвідома. Слово має Дядько Лев – Пилецький: “Хоч перші мої театральні спроби сягають тих далеких часів, коли був старшокласником, акторське мистецтво врешті-решт я засвоїв на рівні Грицевої шкільної науки. Однак ніколи не міг відмовити маєстро Денисюкові, коли він просив мене зіграти будь-яку роль у драмгуртку, учасниками якого були студенти нашого філологічного факультету. Мабуть, така вже моя доля, що всі ролі, які я зіграв у різних драмгуртках, були ролями дядьків або дідів. Очевидно, винною стала фігура, тісно пов’язана з національним менталітетом, бо вона від чотирипудової шкільної зросла майже удвічі у зв’язку із науковими й кар’єрними успіхами.

Особливо запам’яталась роль Дядька Лева в драмі-феєрії “Лісова пісня”, яку я зіграв кілька разів перед різними аудиторіями. Перед виходом на сцену мене завжди проймав страх, щоб не забув або не переплутав слова дуже симпатичного героя. Так було і того разу, коли ми виступали у військовій частині біля Винників. Бурмочучи за сценою слова Дядька Лева, я глянув із-за лаштунків на глядацький зал. Чомусь впали у вічі перші ряди, у яких сиділи радянські офіцери. І враз дуже зрадів: я вхопився за червону нитку, яка виведе мене з лабіринту страху, навіть якщо забуду або переплутаю слова Дядька Лева. Вже знав, що зробити, щоб позбутися страху...

Сьогодні не можу згадати, чи точно відтворив авторський текст Лесі Українки, але на все життя запам’ятав “блискучий” акторський експромт, який підсвідомо виник перед самим виходом на сцену. Показуючи цілком на перші ряди глядачів, я урочисто прорік: “Ще не такі були дуби, та й тії постинали”. На жаль, не помітив реакції публіки на ці слова, але Іван Овксентійович назвав такий хід “геніальним”. Не можу цього категорично стверджувати, але, очевидно, талант акторський у мене один-однісінський, тому довелося його закопати і нікому більше не показувати...

Дуже добре нас приймали у Чернівцях, у університеті. Ще жив мій викладач професор Лесик, Василь Максимович, щедра душа. Як він тішився нашою виставою! Після вистави сиділи в ідальні за філіжанкою кави з чернівецькими поетами, які нам читали свої вірші. Місяць був уповні, і так хотілося подихати чарами ночі, але викладач (тепер професор) Богдан Мельничук читав свої вірші ”аж до ранку”... Озоноване повітря вдихнули в Димці, де така чудова “зелена Буковина”, зображена в романі “Земля” Ольги Кобилянської. Повертаючись, у поїзді студенти грали у фанти, вигадували неймовірні викупи за програші, наприклад, змушені були просити мене розповісти про своє перше кохання або ж докоряти кондукторів: чому він не сказав, що вже проїхали Львів (до Львова ще були сотні кілометрів).

“На замовлення”, бо до 100-річчя Франкової габілітації, необхідно було написати п’єску. Мої “Профілі й маски” розпочинаються пльоткарською зустріччю двох львівських паньось. Одна з них – донощиця на службі Пана з великою бородою, а в другій квартирують Франко й Павлик. Вона ж вивела пса “на прохід”. Отож вистава розпочиналася собачим гавканням. Гавкав краще, ніж справжній

пес, теперішній декан підготовчого відділення, улюбленець факультету пан Роман Крохмальний. Інколи при зустрічі я вітаюся з ним словами: “Як там коні, чи витягли вже бричку?!”. Бо, крім ролі пса, Роман Крохмальний був на сцені в ролі прекрасного чоловіка Ольги Рощкевич, який повіз її на зустріч з Франком у Коломию і привітався з Каменярем так: “Перепрошую за запізнення: бричка застряла в болоті й коні ледве її витягли...” Це всім дуже подобалося.

Пискату, хитру агентку Пана з великою бородою влучно-дотепно відтворила студентка Юля Міщенко, внучка Леоніли Іванівни... Це було її перше бойове хрещення, бо ж тепер пані Юля працює на київських сценах.

Після комічної інтродукції, в якій хазяйка квартири переконувала, що її льокатори будуть продукувати фальшиві гроші, бо читають талмуд якогось жида “Капітал”, іде “поважна” ява: лекція професора Огоновського, серед слухачів якої студенти Франко, Павлик, а також Михайло Драгоманов, що завітав проїздом до Львова. Найефектнішим був Огоновський у виконанні Володимира Працьовитого. Солідна статура, солідний портфель, самоповага, упевненість у своїй патріотичній праці, невіддільність Панові з великою бородою, що, наче кагебіст, скрізь виноує крамолу... На жаль, наш незмінний учасник “Черемоша” В. Працьовитий вивчав англійську, а не німецьку, і мав труднощі із запам’ятовуванням назви своєї (Огоновського) капітальної наукової праці “Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache”. Уже “вмів” вимовляти її на репетиції, та на сцені все одно помилився. Але цю милу “грішку” він сторицею окупив своєю майстерною грою. Сам добре відчув симпатії публіки.

Коли Володимир Озаркевич – Крохмальний пішов по газети, “бо чоловік жиє в провінції, куди не всі новини доходять”, Ольга разом із Франком за столиком коломиїської “ресторації” розмотує клубок своєї інтимної драми. Вона привезла своєму коханому дар лісу (“Тямиш той ліс, той ліс?!”) – жмуток зів’ялого листя. За задумом автора драматичного етюдів вона мала розсипати цей символічний жмуток по залу, але артистка просто поклала пучок хабазця на стіл, що не справило очікуваного враження. А в залі кружляють пари у наймодерніших танцях (танго й вальс), під звуки сентиментальних ретромелодій. Керівник забави – штатний фордансер. Виконавець ролі Юрко Григорович справді танцював віртуозно. На філфаци цього цікавого хлопця вже мало хто пам’ятає, бо він перевівся до нас із математичного, на лекції майже ніколи не ходив.

Фордансер запрошує Ольгу – роль виконувала О. Максим’як (Білозір) – до вальсу, а Франко сидить і зневажає модерну віденську вигадку – отой еротичний “безвстидний” танець. Зрештою, настрої в автора “Зів’ялого листя” такий, що він ладен душу чортові записати. Появляється елегантний Антипко, який говорить переважно по-французьки (його роль виконував студент французького відділення) й закінчує свій візит фразою “оревуар у нас” (тобто у пеклі). Роль Франка грав екс-Голохвостий та екс-Маковей – Микола Крупач.

отой “Дмитро з Гамашівки” – Дмитро Гамаш, що сидить в кабінеті Любомира Сеника, прозваному “Гамашівкою”. Дмитро – жандарм. Жене Франка у кайданах босого, із закривавленими ногами. Але коли Пан з великою бородою (добре грав його Ігор Тростюк) зникає на обрії, жандарм признається, що вчився разом із Франком у гімназії, але мусив терміново женитися (love-story а la Бронка з Юльцею в “Різунах”) ... а в поліції тепер більше платять, ніж професорам університету. Жандарм-Гамаш театральню знімає кайдани із Франка й цілує йому руку... “Профілі і маски” перенаселені персонажами в масових сценах: студенти несуть на руках Франка після його блискучої габілітаційної лекції, співають “Не пора, не пора”, є у цій “вертепній драмі” і Михайло Грушевський, а в яві “Франко в пеклі” мстяться Каменяреві чорти – польський, московільський і народовський. Виступає Лариса Бондар, яка своїми студіями довела, що Франко – не атеїст; нарешті до свого вірного сина приходять алегорична постать визволеної з кайданів України...

Постановка трохи трималася на сцені, її разів зо три ставили то в студентському клубі, то в бібліотеці університету на Драгоманова... Засоромленого автора навіть викликали на сцену, але для нього найбільшою радістю було спостерігати, як студентки-шипшини і студенти, оті будяки й кактуси, та аспіранти – ледачі песиголовці – спалахують на сцені, як цвітом папороті артистичним талантом.

1. Борис Тягно (1904-1964) – режисер, учень Леся Курбаса, у 1948-1964 рр. – головний режисер Львівського театру ім. М. Заньковецької.

2. Надія Доценко (1913-1994) – актриса, народна артистка СРСР, у 1936-1994 рр. – артистка Запорізького (з 1944 – Львівського) українського драматичного театру ім. М. Заньковецької.

3. Володимир Максименко (1912-1994) – актор, народний артист України, у 1934-1994 рр. – актор Запорізького (з 1944 – Львівського) українського драматичного театру ім. М. Заньковецької.

4. Володимир Глухий – (1938-1988) – актор, заслужений артист України, у 1955-1960 рр. навчався на філологічному факультеті Львівського університету, у 1959-1961 рр. – в акторській студії при Львівському театрі ім. М. Заньковецької, з 1961 р. до моменту смерті – актор цього театру.